

Prof. dr hab. Zbigniew Machelski
Instytut Politologii
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Opolski
zmachelski@uni.opole.pl

**Recenzja dorobku naukowego dr Rafała Dudały,
w związku z postępowaniem habilitacyjnych w dziedzinie nauk społecznych,
w dyscyplinie nauki o polityce,
prowadzonym przez Radę Instytutu Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego**

Wprowadzenie

Recenzję niniejszą przygotowałem w oparciu o postanowienie Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów powołujące mnie w charakterze recenzenta do Komisji w ww. postępowaniu. W materiałach przesłanych dnia 24.05.2019 r. z Dziekanatu Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego wraz z pismem z dnia 24.05.2019 r. sygnowanym przez Dyrektora Instytutu Politologii znajdował się komplet wymaganej we wnioskach habilitacyjnych dokumentacji oraz dwie książki (w tym jedna tzw. monografia habilitacyjna). Materiały te pozwalają na adekwatne odtworzenie drogi naukowej i osiągnięć Habilitanta.

1. Osiągnięcia naukowo-badawcze w ujęciu ilościowym

Na dorobek w zakresie piśmiennictwa naukowego składają się dwie monografie z czego jedna jest współautorska z Agnieszką Kasińską-Metryką (*Społeczeństwa w obliczu zmian. Przeobrażenia polityczno-kulturowe w Hiszpanii i we Włoszech*, Kielce 2019, s. 191, plus spis wykresów, tabel, fotografii i rysunków), gdzie Habilitant jest autorem części drugiej (*Włochy – od Republiki do... Republiki*). Zgodnie z załączonym oświadczeniem udział współautorki w monografii wyniósł 40%. Druga praca (*System polityczny współczesnych Włoch. Dynamika zmian*, Kielce 2019, s. 244, plus wykaz tabel, wykresów, map oraz aneksy), stanowi główne osiągnięcie badawcze Habilitanta i pełni rolę tzw. książki habilitacyjnej. Biorąc pod uwagę, że Habilitant uzyskał stopień doktora teologii w kwietniu 2015 r., a do dorobku naukowego zaliczyć ponadto należy:

- dwie publikacje naukowe w czasopismach znajdujących się bazie Journal Citation Reports lub na liście European Reference Index for Humanites;

- sześć publikacji naukowych, kolejno w: „Rocznik Nauk Społecznych” 2019, nr 1; „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna 2019, nr 15/1; „Krakowskie Studia Małopolskie” 2018, nr 23; „Przegląd Narodowościowy / Review of Nationalities” 2018, nr 8; „Polish Political Science Review. Polski Przegląd Politologiczny” 2018, nr 6; „Rocznik Politologiczny” 2015, nr 11;

- także: trzy rozdziały w pracach zbiorowych; trzy sprawozdania, wstępy, hasła encyklopedyczne; trzy opracowania zbiorowe, katalogi zbiorów, dokumentacja prac badawczych, ekspertyz, utworów i dzieł artystycznych.

Razem – nie licząc wspomnianych dwóch monografii – siedemnaście artykułów naukowych (pomijając kierowanie międzynarodowymi i krajowymi projektami badawczymi oraz udział w takich projektach, a także wygłoszone referaty na międzynarodowych i krajowych konferencjach tematycznych) – w sensie ilościowym nie jest to dorobek imponujący, ale wystarczający.

2. Najważniejsze osiągnięcia badawcze – analiza jakościowa

Habilitant prowadzi badania naukowe zgodnie z kierunkiem zapoczątkowanym doktoratem. Tezy dysertacji doktorskiej zostały zmodyfikowane oraz zaktualizowane i opublikowane w 2017 r. wersji pt. *La nozione della libertà religiosa nella dichiarazione «Dignitatis humanae». Una riflessione sulla società e sulla cultura contemporanea*. Podjęta tam analiza zjawisk religijnych wpisuje się w szerszy krąg badań dotyczących funkcjonowania współczesnych systemów politycznych. Szczególne miejsce w rozważaniach Habilitanta zajmuje wpływ determinantów religijnych na politykę i współczesną demokrację. Habilitant prowadzi badania na różnych polach, które się wzajemnie przenikają i uzupełniają. Obecnie koncentrują się na kilku wybranych elementach systemu politycznego Republiki Włoskiej. Podejmuje splecione wątki zmian społeczno-kulturowych, przywództwa, elit, populizmu, systemów wyborczych.

Badania Habilitanta mają charakter innowacyjny. Mierzy się On z problemami, które nie zostały jak do tej pory wyczerpująco opisane w literaturze politologicznej w Polsce. Po drugie, bazuje przede wszystkim na źródłach włoskich. Jego najnowsze badania zmierzają w dwóch kierunkach: basenu Morza Śródziemnego oraz marketingu politycznego. Habilitant zwraca uwagę na spadek zaufania społecznego do demokracji, zmieniające się wizje państwa, na ruchy separatystyczne, zaangażowanie kobiet w politykę, systemy medialne, zachowania wyborcze oraz kryzys migracyjny. Drugi kierunek badań związany z marketingiem

politycznym oscyluje wokół „fashion politics”. Termin ten oznacza dla Habilitanta proces komercjalizacji narzędzi komunikacyjnych.

Interdyscyplinarność prowadzonych badań przez Habilitanta pozwala na uchwycenie proporcji między szeroko rozumianą aktywnością polityczną, zachowaniami wyborczymi, strategiami i kampaniami politycznymi. Z ustaleń naukowych Habilitanta wynika, że nasilające się we Włoszech zjawisko nowego populizmu wynosi do władzy polityków podważających dotychczasowe reguły porządku demokratycznego (teza ta jest dla recenzenta wątpliwa i wymaga krytycznej polemiki), zaś skutkiem kryzysu migracyjnego oraz błędów w polityce przyjmowania uchodźców jest eskalacja napięć społecznych. Pole zainteresowań naukowych Habilitanta wykracza poza obszar Republiki Włoskiej. Na uwagę zasługują Jego ostatnie prace poświęcone tożsamości narodowo-etnicznej na Podlasiu, gdzie zamieszkuje ludność polska i białoruska.

Przechodząc do analizy głównego osiągnięcia naukowego jakim jest monografia pt. *System polityczny współczesnych Włoch. Dynamika zmian*, stwierdzić należy, że stanowi ona logiczny ciąg badań zapoczątkowany wspomnianym doktoratem. Struktura pracy odpowiada przyjętym założeniom; jest poprawna pod względem metodologicznym. Mamy określony cel badania; dwa kierunkowe pytania o znaczeniu fundamentalnym (czy obserwowane zmiany mają charakter «zmian systemu» czy «zmian w systemie»?; jakie determinanty pozwalają na opisanie owej odmienności i dokonujących się przeobrażeń systemowych?); Autor formułuje hipotezy. W badaniu zastosowana jest kompilacja następujących metod: a) deskryptywnej ze względu na przegląd i opis kluczowych doktryn polityczno-prawnych z uwzględnieniem doktryny społecznej nauki Kościoła; b) eksplanacyjnej jako sposobu interpretacji badanych zjawisk; c) systemowej, gdy idzie analizę regulacji ustrojowych; d) statystycznej w przypadku analizy danych zebranych i zastanych; e) obserwacji uczestniczącej na podstawie kwestionariusza oraz w czasie prowadzonych wywiadów eksperckich.

Konstrukcja pracy oparta została na czterech rozdziałach: 1. Włoski system polityczny po II wojnie światowej. Czasy «Pierwszej» Republiki; 2. Ewolucja systemu politycznego Włoch. Okres «Drugiej» Republiki; 3. Determinanty zmian systemu politycznego Włoch; 4. Nowe zjawiska we włoskiej praktyce politycznej. Ponieważ konstrukcja ta jest spójna i logiczna, pytać należy dlaczego nie udało się Habilitantowi uniknąć powtórzeń? Na ogół mają one charakter nieoznaczony, co może sugerować iż Habilitant zapomniał o tym, o czym już wcześniej napisał. Dotyczy to również używanych nazw z powtórным podaniem skrótów, a w przypisach nie oznaczonych powtórzeń przywołanej literatury. Wielu powtórzeń można było uniknąć. Wystarczyło wyczerpać najważniejsze wątki dotyczące historii „Pierwszej” i

„Drugiej” Republiki w dwóch pierwszych rozdziałach pracy, by później do nich nawiązywać. Tym bardziej było to uzasadnione, gdyż temat całości sugeruje, że chodzi o nowe zjawiska i dynamikę ich zmian.

Habilitant wykazuje się znajomością języka włoskiego, lecz dobre tłumaczenie nie polega na dosłowności. By nie być gołosłownym odniosę się do cytatu z Paolo Farnetiego (s. 61, gdzie w przypisie 138 jest błąd polegający na podaniu niewłaściwych stron). Mamy tam nieco bizantyjską konstrukcję, a prościej byłoby: „Jeśli to, co powiedzieliśmy, jest prawdą, dynamika pluralizmu dośrodkowego sprzyja tworzeniu sojuszy centrowych, gdyż cena kompromisu związanego z udziałem w heterogenicznej większości rządowej oraz wynika z zachowań niezadowolonych „purystów” i „fundamentalistów” obecnych w każdej z rywalizujących partii politycznych nie jest wyższa od kosztów pozostania w stałej opozycji”¹.

Mało przejrzyste uchwycona została struktura procesu zmian systemowych w przestrzeniach instytucjonalnych: partiach i systemie partyjnym; systemach i zachowaniach wyborczych; parlamencie; egzekutywie; systemie władzy lokalnej; administracji publicznej; władzy sądowniczej. Habilitant o tym wszystkim pisze, ale informacje te są „porozrzucane”. By oddać jednak rzeczywistą wartość opiniowanego dorobku naukowego **recenzent podkreśla, że nie ma zastrzeżeń do kompetencji naukowych Habilitanta**, biorąc pod uwagę jego rozległą wiedzę z zakresu literatury obcej. Jest przekonany, że recenzowaną książkę charakteryzuje brak sprzeczności podstawowych twierdzeń, tożsamość treści pojęć występujących w tych twierdzeniach oraz dostateczność uzasadnień, tam gdzie występują. Cały wywód przeprowadzony został zgodnie z zasadami myślenia logicznego. Nie ulega wątpliwości, że Autor posiadał umiejętności twórcze.

Stwierdzenie powyższe nie zwalnia recenzenta z obowiązku wytknięcia najważniejszych potknięć rzeczowych. W Rozdziale I prezydent Republiki Włoskiej ulokowany został w pionie władzy wykonawczej (s. 37), wbrew art. 87 konstytucji. Konstytucja włoska określiła prezydenta jako organ neutralny, bezstronny i apolityczny stanowiąc, że jest głową państwa i reprezentuje jedność narodową. Wynika z tego, że prezydent nie może reprezentować rządzących albo partii politycznych. Osobliwością włoskich wyborów prezydenckich jest między innymi brak formalnie zgłoszonych kandydatów, zakaz prowadzenia agitacji i debat między nimi. Wielu ze zgłoszonych

¹ Se quanto si è detto risponde a verità, la dinamica del pluralismo centripeto appare esser quella di una competizione orientata alla formazione di alleanze centriste, poiché i costi per chi rimane perennemente confinato all'opposizione sono, dopotutto, più elevati di quelli richiesti dalla partecipazione a maggioranze eterogenee e a progetti di governo risultanti da un compromesso, nonché dei costi che comporta l'insoddisfazione dei settori « puristi » e « integralisti » esistenti all'interno dei partiti che si fronteggiano.

kandydatów ubiegających się o ten urząd straciło definitywnie szanse, gdy okazało się, że są wspierani przez jakąś frakcję partyjną. Z całą pewnością ustrój polityczny Republiki Włoskiej nie zna takiego pojęcia jak „dualizm władzy wykonawczej”, co Habilitant błędnie sugeruje na s. 40. Nie zgodna z prawdą jest również informacja podana na tej samej stronie, że szef rządu regionalnego Sycylii może brać udział w posiedzeniach Rady Ministrów z pełnią uprawnień, bo *presidente della regione*, bądź *governatore* takich uprawnień nie posiada. Co szkodziło wspomnieć na s. 43, że kolejna reforma samorządowa wprowadzona ustawą nr 59 z 7 kwietnia 2014 r. (tzw. ustawa Delrio) na nowo uregulowała kwestię funkcjonowania prowincji. Status prowincji został zasadniczo zmieniony, a kompetencje zredukowano. Informacje przedstawione przez Habilitanta na s. 44 są już nieaktualne. Gdy chodzi o sądy administracyjne (s. 45), to Regionalne Trybunały Administracyjne nie są organami regionalnymi, jakby sugeruje ich nazwa. Habilitant często powołuje się na książkę Farnetiego (*Il sistema...*) przy opisie partii i systemu partyjnego, ale źle wskazuje strony (s. 61-62, przyp. 137; 138; 139). Tego rodzaju błędy są niedopuszczalne. Dlaczego, to co najistotniejsze dla końca „Pierwszej” Republiki, czytelnik odnajdzie dopiero na s. 93-94 w kolejnego rozdziału? Czyń to Rozdział I poświęcony „Pierwszej” Republice trochę niedokończony.

W Rozdziale II Habilitant omawia historię finansowania partii politycznych oraz reform prawa wyborczego. Trudno zgodzić się z ustaleniem, że *legge truffa* „znosiła zasadę proporcjonalności na rzecz systemu większościowego” (s. 101). Ordynacja ta wprowadzała wprawdzie premię większościową, ale mechanizm ten nie został uruchomiony, gdyż w wyborach w 1953 r. żadna z partii politycznych ani koalicji nie zdołały przekroczyć progu poparcia ustalonego na poziomie 50% głosów. Podobnie było z ordynacją *Mattarellum*, która nie mogła przełamywać „dotychczasowe rozwiązania większościowe” (s. 102), bo takowych nie było wcześniej. Habilitant wprowadza czytelnika w błąd pisząc o zastosowaniu metody D’Hondta (s. 103). W wyborach do Senatu stosowana była metoda przeliczania wyników wyborczych na liczbę mandatów oparta na skomplikowanym mechanizmie *scorporo*, który miał zapewnić reprezentację mniejszym ugrupowaniom politycznym. Habilitant nie odnotował, a można to było zrobić w przypisie 111 (s. 103), że w przypadku ordynacji *Porcellum* Sąd Konstytucyjny stwierdził w 2014 r. iż premia większościowa nie może skutkować nadmiernym zniekształceniem rezultatów głosowania (*non eccessiva distorsivita del voto*). Szwankują tłumaczenia: może nie „oznaką”, raczej symbolem listy partyjnej (s. 106)? Dosłowność translatorska sprawia, że cały tekst na s. 107 jest zbyt zawiły. Odniesienie do *il voto di scambio* jako „zamiany głosów” (s. 109) jest mylące. *Voto di scambio* oznacza porozumienie, gdzie jakiś podmiot gwarantuje poparcie, bo ma możliwość kształtowania

zachowania wyborców. Efektem jest mandat przedstawicielski, który oznacza dla reprezentanta konieczność świadczenia usług temu, kto zapewnił mu poparcie elektoratu (zbyt dużo niedokładności jak na tego rodzaju pracę).

Rozdział III, gdzie mamy najwięcej nieoznaczonych powtórzeń, Habilitant rozpoczyna od odniesienia do aneksu 13, podanego niezgodnie (s. 113 i 279) z oryginałem. U Leonardo Morlino stosunki rząd/parlament powiązane są z predominacją parlamentu itd., zaś interesy grupowe/polityka powiązane z relacją od neokorporatywizmu do łagodnego pluralizmu. W recenzowanej pracy zależności te podane przez Morlino zostały zamienione. Podtytuł 3.2 jest mało precyzyjny, bo Habilitant opisuje przede wszystkim determinanty ekonomiczne w kontekście stosunków politycznych Włoch z Unią Europejską. Nie dowiadujemy się dlaczego doszło do spadku konkurencyjności włoskiej gospodarki, który być może jest przyczyną zadłużenia państwa? W wielu miejscach analizy Habilitanta mają charakter bardziej publicystyczny niż naukowy. Tak jest w przypadku oceny korupcji. Niewiele też dowiadujemy się o przyczynach przepływów elektoratu między partiami politycznymi.

Rozdział IV zbudowany został na podstawie literatury wydanej przed 2010 r. Siłą rzeczy opiera się na materiałach prasowych oraz źródłach z Internetu. A szkoda, bo jest wiele interesujących wyników badań politologicznych we Włoszech opublikowanych w wersji książkowej już po 2013 r. Obszary głosowania subkulturowego podane na mapie 4.1., gdzie mamy literówkę przy nazwisku, są niezgodne z wersją źródłową (M. Cotta i L. Verzichelli, s. 175). Zmiany w systemie partyjnym Republiki Włoskiej były na tyle dynamiczne po 2010 r., że *Alleanza Nazionale* i *Unione di Centro* nie miały już wpływu na politykę. Wiele fragmentów tego Rozdziału dotyczących *Forza Italia* (s. 189), należało chyba przenieść do Rozdziału II (s. 85-86). Cenne natomiast są ustalenia na temat zjawiska populizmu we Włoszech. Z kontekstu całego wywodu dotyczącego „rewolucji milczenia” (s. 196) wynika, że chodzi raczej o hipotezę o „spirali milczenia” (*Spiral of Silence*), która nie jest empirycznie udowodniona i należy ją stale weryfikować. Wartością dodaną recenzowanej pracy jest jej *Zakończenie*. Choć recenzent nie zgadza się ze stwierdzeniem, że we Włoszech „można prognozować narastanie [...] tendencji separatystycznych” (s. 213), Habilitant wykazał się umiejętnością dokonania właściwej reasumpcji, której bazą są zamierzenia wytyczone we *Wstępie* i osiągnięte w poszczególnych rozdziałach recenzowanej pracy.

3. Merytoryczna zawartość głównego osiągnięcia naukowego

Jeśli chodzi o zawartość merytoryczną, należy odpowiedzieć na takie pytania, częściowo już sygnalizowane, jak: czy monografia stanowi efekt pogłębionych analiz

politologicznych, czy wnioski z przeprowadzonych badań są odpowiednio uzasadnione i poparte rzeczowymi argumentami? Czy postawione przez Autora pytania problemowe oraz sformułowane analizy hipotezy są poprawne pod względem logicznym i czy są doniosłe naukowo? Czy będąca przedmiotem recenzji monografia stanowi istotny wkład w rozwój badań naukowych w ramach dyscypliny nauk o polityce?

W związku z powyższym recenzent zauważa, że Habilitant posiada umiejętność trafnego i precyzyjnego definiowania zagadnienia badawczego, a tym samym wyznaczenia pola swoich analiz politologicznych. Dobitnie świadczą o tym dobrze sformułowane pytania problemowe: czy obserwowane zmiany mają charakter «zmian systemu» czy «zmian w systemie» oraz jakie determinanty pozwalają na opisanie włoskiej odmiany zmiany systemowej? Z pytaniami tymi dobrze korespondują dwie hipotezy badawcze. Pierwsza z nich mówi o tym, że system polityczny współczesnych Włoch podlega zmianom funkcjonalnym w ramach ograniczeń instytucjonalnych, a dokonujące się przeobrażenia zmierzają w stronę zreformowanego modelu demokracji liberalnej. Druga hipoteza to stwierdzenie, że specyfika współczesnego włoskiego systemu politycznego wynika w większym stopniu z uwarunkowań wewnątrzsystemowych (endogennych) niż z zewnętrznych (egzogennych). Z lektury książki wynika, że Habilitant odpowiada na więcej pytań i testuje więcej hipotez, o których nie wspomina we *Wstępie*. Są to pytania o trwałość trendu politycznego we Włoszech po wyborach w 2013 r. Czy przedłużająca się stagnacja gospodarcza oraz kryzys finansów publicznych uczynią realnym widmo bankructwa państwa? Na ile restrykcyjna polityka migracyjna nowego rządu wpłynie stabilizująco na sytuację wewnętrzną państwa i wzmocni jego pozycję na arenie międzynarodowej? Gdzie należy szukać rozwiązań problemów narosłych wokół młodego pokolenia? Czy coraz wyraźniej zanikająca religijność stanie się podstawą do zmian w obszarze relacji państwo – Kościół? Te i inne pytania dotyczą nie tylko procesów na Półwyspie Apenińskim, także całego obszaru basenu Morza Śródziemnego, a w szerszej perspektywie całej Europy. W *Zakończeniu* znajdziemy szereg trafnych wniosków, choć nie wszystkie odnoszą się wprost do tak postawionych pytań.

Niewątpliwą zaletą recenzowanej pozycji jest erudycja Habilitanta i w miarę precyzyjny, aczkolwiek rzadkimi miejscami nieco chaotyczny opis. Przeważa rzeczowa analiza zjawisk i procesów będących przedmiotem recenzowanego badania naukowego. Trafiają się zbyt dosłowności w tłumaczeniu, ale przeważa prosty i rzeczowy język sprzyjający percepcji recenzowanego tekstu. Z całą pewnością mogę stwierdzić, że p. dr Rafał Dudała jest specjalistą w zakresie badań nad systemem politycznym Republiki Włoskiej. Nie

mam poważniejszych zastrzeżeń do warstwy merytorycznej rozprawy habilitacyjnej, choć powinna ona mieć bardziej solidną podbudowę teoretyczną dotyczącą modeli zmiany politycznej opartą na szerszym wykorzystaniu badań Gianfranco Pasquino i Leonardo Morlino, również Mauro Calise, Mauro Volpiego, Angelo Panebianco oraz szeregu innych wyśmienitych politologów włoskich.

Reasumując uwagi dotyczące całokształtu dorobku naukowego, należy stwierdzić, że jest on solidny, choć niezbyt obszerny pod względem ilościowym. Spełnia warunek poszerzenia i pogłębienia analiz teoretycznych w stosunku do okresu przed uzyskaniem stopnia doktora. Jednocześnie stwierdzić należy, że Habilitant wnosi oryginalny wkład w rozwój badań nad stosunkowo wąskim zagadnieniem badawczym. Z kolei słabą stroną jest warsztat w postaci analiz o charakterze teoretycznym i metodologicznym.

4. Konkluzje

Biorąc pod uwagę wszystkie przytoczone racje, plus udział w krajowych i międzynarodowych projektach badawczych, referaty wygłoszone na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych, staże w zagranicznych ośrodkach naukowych lub akademickich stwierdzam, że dorobek naukowy dr Rafała Dudały został od doktoratu znacznie powiększony i stanowi istotny wkład w rozwój nauki. Dorobek ten spełnia kryteria wymienione w art. 16 *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 r., a także kryteria oceny osiągnięć osób ubiegających się o stopień doktora habilitowanego zawarte w Rozporządzeniu MN i SW z 1 września 2011 r. Uwzględniając walor poznawczy całego dorobku badawczego, a dodatkowo osiągnięcia dydaktyczne i naukowo-organizacyjne, wnioskuję o nadanie dr Rafałowi Dudale stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk społecznych w zakresie nauk o polityce.

Prof. zw. dr hab. Zbigniew Machelski

Koszęcin, dnia 26 czerwca 2019 r.